

Mønsterbrydning set i et ICDP-perspektiv

Af Allan Stevn Bach

Det er dette kapitels sigte at undersøge, hvordan vi gennem et ændret syn på et konkret barn og et ændret syn på samspillet med kan være med til at bryde en negativ udviklingsspiral – at bryde et mønster. Negative mønstre skabes i samspillet og skal derfor løses i samspillet. Gennem en kvalificering af samspillet kan vi forbedre barnets evne til kontakt og tilknytning og derigennem medvirke til en sundere selvudvikling.

Udgangspunktet for en sådan kvalificering er en redefinition af barnet. Med redefinition menes en proces, hvor vores opfattelse af barnet gradvist ændres fra måske at se det udelukkende som et objekt eller problem til at se det, som et barn med problemer, men i øvrigt med positive hensigter og relevante motiver. Et barn, der skal omfattes af empatisk identifikation og emotionel tilgængelighed.

Disse processer sker gennem en sensitivering og bevidstgørelse. Der er tale om to grundlæggende processer: for det første er der den proces, at vi skal ændre synet på barnet og for det andet den proces, hvor vi hjælper en kollega med denne ændring. Det er ikke lette eller enkelte processer, men processer der kræver høj grad fokusering og refleksion. Som vi senere skal se, har ICDP-programmet udviklet en meget brugbar metode i forhold til disse. Det følgende er en beskrivelse af dette komplekse felt.

I forbindelse med min undervisning af lærere og pædagoger i mange forskellige regier, har jeg ofte spurgt, om de i deres klasser eller institutioner har børn, de oplever som værende kontakt- og tilknytningsforstyrrede. Svaret er altid et entydigt ja. Når jeg efterfølgende spørger, hvad det vil sige at være sådan, er svarene langt mere flertydige. Ved nærmere omtanke og eftertanke finder vi hurtigt ud af, at definitionen på, hvad det vil sige at være kontakt- og tilknytningsforstyrret er sammensat og omfattende. Spiller det en rolle, hvordan vi selv oplever barnet og dets adfærd? Er der for eksempel en sammenhæng mellem den måde, vi opfatter barnet på og den respons, det får?

Viser barnet en sikker kontakt- og tilknytningsadfærd ved at være nysgerrigt og interesseret i sin omverden og de mennesker, der optræder i den, og udviser det glæde og indlevelse, vil det ofte få positive gensvar og blive tillagt gode kontaktevner og derigennem gode sociale kompetencer. Ofte omgiver vi os ubevidst med en "zone for intimitet". De børn, der er på indersiden af denne zone, er dem, der står os nær, dem, vi opfatter som helstøbte personer, dem, vi omfatter med empatisk identifikation, dem, vi kan genkende træk fra os selv i. Det er her medfølelse og medoplevelse er en naturlig del af samspillet. Et såkaldt jeg-du forhold (Buber 1923).¹

¹ Buber, Martin: Jeg og du. Hans Reitzels Forlag

Fremstår barnet derimod konfliktsøgende asocialt og med en attitude af "at have nok i sig selv" gennem selviscenesættende adfærd, er der ofte en tendens til, at det udløser en negativ respons og opleves som grænsesøgende.

Lige så ubevidst omgiver vi os i forhold til disse børn med en "zone af utilgængelighed". De børn, der befinder sig i denne zone, er dem, vi mere oplever som et objekt end et subjekt. Vi voksne kan reagere med empatisk blokering og emotionel tilbagetrækning. Spektret er bredt fra ironiske smådrillerier over regulær skæld ud til afvisning og ligegyldighed. Et såkaldt jeg-det forhold (Buber 1923).²

Det er min klare overbevisning, at den sidstnævnte former for adfærd også er et forsøg på at få etableret kontakt. For denne gruppe gør der sig det gældende, at de ikke har lært og har indre modeller for, hvordan de på en smidig og nuanceret måde kan etablere en tillidsfuld kontakt til forældre, øvrige familiemedlemmer eller professionelle omsorgsgivere. Bag den kontakt- og tilknytningsforstyrrede adfærd ligger der et naturligt ønske om en god og nærende relation. Den ydre adfærd opleves som grænsesøgende, de indre motiver bag er kontaktsøgning.

Når jeg hos de samme lærere og pædagoger spørger ind til, hvilken fornemmelse de har af, hvordan de såkaldte kontakt- og tilknytningsforstyrrede børns generelle opvækstvilkår er, er svarene altid samstemmende, at omsorg, tilknytning og udviklingsstøttende samspil er mangelfuld. Familierne er dys-fungerende. Samspillet er her ofte baseret på kontrol frem for på tillid og i værste fald mangel på engagement. Der er en grundlæggende mangel på forståelse for barnets perspektiv og integritet. Denne mangel er erstattet af forklaringer på og forsvar for, hvorfor det er nødvendigt at irttesætte og udøve kontrol, når nu barnet er grænsesøgende. Altså en cirkelslutning.

Om opdragelsens følgevirkninger

Mangelfulde og uhensigtsmæssige samspilsmønstre gennem opvæksten er med til at underminere muligheden for at skabe en sund og stabil karakterstruktur, hvor selvtillid og selvværd fremstår som selvfølgeligheder. I stedet udvikles en følelse af ikke at blive forstået og en oplevelse af at voksne ikke er følelsesmæssigt tilgængelige. Bag denne psykologiske profil ligger stadig ønsket om en nærende kontakt og god tilknytning, selvom den ydre adfærd giver indtryk af noget andet.

Vi fødes som værende et selv – et selv, som vi omvendt også skal blive. Denne selvudviklingsproces sker gennem utallige samspil i barndommen og deraf følgende relationer. Er mønstret i disse ikke af udviklingsstøttende og opbyggelige karakter skabes der følgelig en utilstrækkelig og sårbar personlighedsstruktur. Den engelske psykoanalytiker og børnelæge Donald Winnicott formulerer det således: ³

² Buber, Martin: Jeg og du. Hans Reitzels Forlag

³ Fonagy, Peter: (red.) (2007) Affektregulering, mentalisering og selvets udvikling. Akademisk Forlag.

”Forældre, der ikke kan reflektere med forståelse over for deres børns indre oplevelser og reagere i overensstemmelse hermed, berøver dem en afgørende psykologisk struktur, der er nødvendigt, hvis de skal udvikle en holdbar fornemmelse af sig selv”. (Fonagy 2007, side 38).

Arbejder de professionelle omsorgsgivere ikke ud fra en bevidst sensitiv tilgang til det enkelte barn, bliver det som beskrevet, let en gentagelse af de opdragelsesmønstre, barnet oplever i hjemmet. Professionelle har ansvaret for at møde barnet anerkendende, sensitivt og bevidst.

I den almindelige hverdag er vores samspil og opfattelse af barnet styret af, hvordan vi definerer og vurderer det. Disse opfattelser er igen styret af det barnesyn, som vi selv har fået udviklet gennem opvæksten. Det betyder, at når vi arbejder med at redefinere relationen til et barn, er der tale om en dobbeltproces; dels at se barnet fra en ny sensitiv og bevidst synsvinkel og dels at fokusere kritisk analytisk på egne vurderingskriterier. Dette tvesyn handler i bund og grund om måden at se på.

Enhver form for definition og redefinition handler om måden at se på. Den adfærd, barnet udviser, kan på en og samme gang være et udtryk for og opleves som kontaktsøgende eller grænsesøgende afhængig af synsvinkel. Det er nemlig muligt at se på en sådan måde, at man egentlig *ikke* ser; at vi ser, uden rigtigt at se – vi ser forbi eller overser, ser igennem osv.

Hvis vi har svært ved at genkende barnets *gøren* og *væren* hos os selv, har vi også svært ved at tolke det i et anerkendende lys.

Om anerkendelse

At se barnet i dette lys kan formuleres som at se barnet gennem anerkendelse. Dette ligger indlejret i selve ordet; an-er-kendelse. Grundstammen i ordet er: kende. Før vi kan sige, at vi kender et barn i dets totalitet, må vi se og sans det. Forudsætningen herfor er, at vi deler fælles opmærksomhed med barnet.

Knytter vi præfikset ”er” på ”kende”, har vi ordet ”erkende”. Det betyder, at vi får bevidsthed om og refleksion om det, vi ser og sanser. Gennem denne bevidsthed tydeliggøres barnet og betydningen og fortolkningen af dets adfærd og hensigten bag. I den modsatte ende af denne dobbelte bevidsthedsproces skaber selv-erkendelsen indsigt i, hvordan vi voksne supplerer til definitionen og redefinitionen af barnet.

Det tredje og sidste præfiks – ”an” – betyder ”at værdsætte”. Samlet set betyder ordet ”anerkendelse” så, at vi værdsætter det, vi ser og har fået bevidsthed om. Så anerkendelse handler om at se barnet på den rette måde. Herigennem skabes der rum for et positivt udviklingsfelt. Det er som bekendt lettest at boltre og udvikle sig i et positivt defineret udviklingsfelt.

I et sådant felt er der primært tre konkrete steder at rette sin anerkendelse hen:

1. Hvad barnet gør.
2. Hvor dejligt vi synes, barnet er.
3. Hvor dejligt, vi synes det er, at være sammen med barnet.

I dette felt kan der skabes en nær kontakt og en tæt tilknytning. Forudsætningen for kontakten er, at vi har fælles opmærksomhed med barnet om noget eller nogen eller barnet selv. Helt konkret gøres det ved at vi følger og justere os til barnets initiativer. Følger vi tilstrækkeligt mange initiativer, følger og inddrages vi i barnets perspektiv. Det er det, der mangler hos mange af de børn der er kontakt- og tilknytningsforstyrrede og som vi oplever som grænsesøgende og opmærksomhedsforstyrrede.

Om ICDP

Hvordan vi kan konkretisere redefinition og anerkendelse i samspillet er den bærende ide for det følgende.

ICDP står som bekendt af mange for "International Child Development Programme". Det er et program, der er udviklet til at sikre en sund psykologisk udvikling; hvor vægten ligger på forebyggelse mere end det er et behandlingsprogram. Desuden kan ICDP anvendes som en struktureret analysemetode med fokus på samspillet mellem børn og deres omsorgsgivere. Programmet bygger på den antagelse, at os – det være sig forældre eller professionelle - gennem en metodik, som dialogformerne, de otte samspilstemaer og de syv sensitiveringsformer tilbyder, kan nå frem til en mere sensitiv forholdemåde i forhold til barnet. Derudover udvikles der en forøget bevidsthed om egne udviklingsstøttende kommunikationspotentialer. Programmet er udviklet af to norske professorer i psykologi, Karsten Hundeide og Henning Rye. Det har i dag vundet stor udbredelse såvel i Skandinavien som internationalt.

Målsætningen for ICDP-programmet er først og fremmest at udvikle et program til stimulering og analyse af samspil mellem barn og omsorgsgiver. Men programmet kan i øvrigt anvendes overalt, hvor der er tale om et pædagogisk lederskab. Overordnet består det af fem hovedkomponenter:

1. Opfattelse af barnet, definition og redefinition
2. Tre grundlæggende dialogformer og otte temaer for et godt samspil
3. Syv principper for sensitivering og bevidstgørelse af omsorgsgiver
4. Principper for implementering
5. Udbredelse til sensitiveringsgrupper

Dette kapitels fokus er særligt lagt på de tre første komponenter, der omfatter samspillet mellem et barn og en professionel omsorgsgiver, hvor de sidste to mere bredt omhandler implementeringen i for eksempel institutioner og skoler eller i forældregrupper. Senere skal vi som bekendt fokusere på samspillet mellem to kollegaer, hvor der arbejdes med redefinitionsprocessen gennem de syv sensitiverings- og bevidstgørelsesprincipper.

Da opfattelsen af barnet, er gennemgået i det ovenstående skal fokus nu være på dialogerne og de otte temaer for et godt og udviklingsstøttende samspil.

Vi vil uddybe, hvad de tre dialoger betyder i samspillet, hvad temaerne dikterer af konkrete strategier, og hvilken betydning de har for barnet – og især de børn, der har brug for særlig samspilsstøtte i en mønsterbrydningsproces.

Om de tre dialogformer

Den første kaldes "den emotionelle dialog". Den omfatter og forudsætter, at omsorgsgiveren viser positive følelser, justerer sig, spørger uddybende ind og anerkender barnet. Den er dyadisk, hvilket vil sige, at fokus er rettet mod samspillet mellem barn og omsorgsgiver.

Den anden kaldes "den meningskabende og udvidende dialog". Her skal omsorgsgiveren hjælpe barnet med at fokusere på ting eller temaer i omverdenen; fastholde og udvide barnets oplevelse ved at tillægge det mening. Sluttelig skal omsorgsgiveren hjælpe barnet med at fordybe sig ved at give forklaringer og begrundelse for det, de oplever sammen. Denne dialog er derfor triadisk – fokus er rettet mod samspillet mellem barn, omsorgsgiver og omverdenen.

Den tredje og sidste kaldes "den regulerende og grænsesættende dialog". Her er opgaven for omsorgsgiveren at hjælpe barnet med at udvikle strategier for målrettet handling og problemløsning. Det kræver kompetencer indenfor planlægning, selvkontrol og selvrefleksion. Disse udvikles gennem vejledning og fælles planlægning.

De otte samspilstemaer indeholder mange lag. De kan læses som temaer, hvor vi med temaer forstår en vis rummelighed – at vi kan praktiserer dem på forskellige vis, hvor de fungerer som relative guidelines for udviklingsstøttende samspil. De kan også læses mere absolutte, hvor vi konkretiserer og operationaliserer dem, så de kan anvendes deskriptive, analytisk og vurderende i forhold til samspilskvaliteten.

Om de otte samspilstemaer

Samspilstemaerne er ifølge Karsten Hundeide:

1. Vis positive følelser – vis du er glad for barnet
2. Juster dig i forhold til barnet og følg dets udspil og initiativ
3. Tal til barnet om ting, det er optaget af, og prøv at igangsætte en "følelsesmæssig samtale"
4. Giv ros og anerkendelse for det barnet kan
5. Hjælp barnet med at fokusere dets opmærksomhed, så I får en fælles oplevelse af ting i omgivelserne
6. Giv mening til barnets oplevelser af omverdenen ved at beskrive jeres fælles oplevelser og ved at vise følelser og entusiasme

7. Uddyb og giv forklaringer, når du oplever noget sammen med barnet
8. Hjælp barnet med at kontrollere sig selv ved at sætte grænser for det på en positiv måde – at vejlede det, vise det positive alternativer og ved at planlægge sammen.

I det følgende vil jeg uddybe de tre dialogformer gennem de otte samspilstemaer.

Om den emotionelle dialog

1. Vis positive følelser – vis du er glad for barnet

Hvordan skal samspilstema 1 læses? Læg først og fremmest mærke til, at temaet er formuleret i bydeform: Vis. Det samme gør sig gældende for de følgende syv temaer. Det betyder, at det er den voksne, der har ansvaret for kontaktetableringen. Det er ikke noget, vi kun kan, det er noget vi skal. Og hvad og hvordan er det så, vi skal? Temaet er delt i to. For det første skal vi frembyde en positiv grundholdning – vis positive følelser generelt – og dernæst skal de positive følelser rettes specifikt til barnet – vis du er glad for barnet. Herigennem viser vi, at vi selv er følelsesmæssigt tilgængelig, at barnet er omfattet af positive følelser og gode hensigter.

”Sidder du der og tegner, hvor ser du glad ud, hvor er jeg glad for at se dig”!

Det giver barnet en oplevelse af glæde, indlevelse og følelsesmæssig samstemthed, hvilket stimulerer til opbygningen af indre psykiske modeller for tillidsfuld og sikker kontakt og tilknytning. Barnet får erfaringer med, at følelsestilstande kan følges, deles og forstås.

Det er ingen tvivl om, at dette tema er væsentlig for samspilskvaliteten og for barnets udvikling. Men netop denne glæde og tilgængelighed er ofte det, der først forsvinder ud af et samspil, hvis omsorgsgiveren er trængt. Hos børnene manifesterer denne mangel sig som en vitalitetssvækkelse og følelsesmæssig tilbagetrækkethed.

2. Juster dig i forhold til barnet og følg dets udspil og initiativ

Hvordan skal samspilstema 2 læses? Det er væsentligt at være opmærksom på, at også her er det toledet. Første led betyder, at vi skal frembyde en total accept af barnets identitet og personlighed – at vi accepterer barnets integritet. Accept skal ikke her forstås som en passiv størrelse, men en værdsættelse af barnets hele væren til i verden – barnets såledeshed!

Andet led betyder, at vi skal justere os til barnets generelle udspil ved at justere os til initiativerne. Følges hovedvægten af initiativerne, følges barnets perspektiv. Accept af integriteten understøtter udviklingen af selvværd og justering til initiativer og udspil understøtter selvtilid. Der kan naturligvis forekomme uønskede initiativer, som vi ikke ønsker at følge og bekræfte. I og med vi respekterer for barnets fulde integritet, kan vi bedre gøre uønskede initiativer og adfærd til genstand for en positiv regulering.

Dette opmærksomhedsfokus på barnets integritet, handlinger, følelser, verbale ytringer, kropssprog og intentioner er netop forudsætningen for kontaktetableringen. Med andre ord kan barnets initiativer og udspil formuleres som kommunikative henvendelser, som ønsker et svar. Samtidig fortæller de også, hvad barnet er optaget af, og dette igen fortæller noget om barnets udviklingsniveau. Gennem denne justering kan en omsorgs- og udviklingsdialog begynde.

”Jeg kan se du er meget optaget af at tegne, kan jeg være med”?

Hos barnet stimulerer det oplevelsen af at blive set og mødt på eget udviklingsniveau, hvilket efterlader det med en oplevelse af at være rigtig og accepteret for egen gøre og væren. Omvendt betyder det, at de børn, der ikke oplever denne justering, er nødsaget til at udvikle et værn, som siger: ”Jeg klarer mig selv uden voksenhjælp”. I sagens natur går det ofte ud over udviklingen af kontakt- og tilknytningsstrukturer og udviklingen af sociale kompetencer. Vi ved, at netop en voksen, der evner at justerer sig, er af vital betydning i forhold til mønsterbrud.

3. Tal til dit barn om ting, det er optaget af, og prøv at igangsætte en ”følelsesmæssige samtale”

Hvordan skal samspilstema 3 læses? Det dikterer, at vi skal tale om og benævne ting, som barnet er optaget af og stimulere til en følelsesmæssig samtale herom. Herigennem kan barnet få mulighed for at forholde sig til, hvordan det følelsesmæssigt har det med det, det er optaget af, og hvordan vi har det med det. Der er tale om, at vi er i dialog med barnet om såvel ”ting som emner”, samt den følelsesmæssige forholdemåde hertil. Denne proces skaber mening og struktur i barnets indre oplevelsesverden. Den hjælper barnet med at se sig selv indefra!

”Hvad synes du om at tegne”? ”Gør det dig glad og stolt”?

Herigennem stimuleres evnen til selvregistrering og selvkendskab. Jo større kendskab det har til sine indre tilstande, jo mere kan det dele med andre og genkende andres indre tilstande. Det stimulerer til gensidighed og empati. Oplever barnet ikke denne indlevende interesse for dets forholdemåde, kan udviklingen af egne indre fornemmelser svækkes. Som konsekvens ses ofte, at barnet bliver ydrestyret med konstant behov for andres accept frem for indrestyret med en grundlæggende positiv fornemmelse af egen dømmekraft. De har senere ofte megen brug for følelsesmæssig bekræftelse på, at de er gode nok.

4. Giv ros og anerkendelse for det barnet kan

Hvordan skal dette samspilstema læses? Først og fremmest kan vi se, at der er fokus på det, barnet kan. Denne fokusering på evner og færdigheder skal ses i lyset af, at samspilstema 3 netop tilgodeså, hvordan barnets ser sig selv indefra. Her er fokus på, hvordan andre ser det udefra.

Tidligere i artiklen har vi godt og vel afdækket anerkendelsesbegrebet. Disse indsigter er naturlige at inddrage under samspilstema 4. Ligeledes er det også naturligt at nævne, at de tre foregående

samspilstemaer i sig selv også er anerkendende – at blive mødt på en positiv måde, at nogen justerer sig, at nogen bekræfter og har dialog med barnet om, hvordan det har det.

Det, der er særligt for samspilstema 4 er, at vi aktivt skal gå ind og anerkende og rose gennem benævnelse, bekræftelse og berigelse. Benævnelse er at sætter ord på barnets evner og færdigheder. Bekræfte betyder "at give kræfter til" den andens egne evner og færdigheder. Berigelse betyder "at gøre rig". I denne sammenhæng betyder det, at vi overfører vores positive energi til barnet. Ros kan ses som en delmængde af anerkendelsesbegrebet. Anerkendelse er en særlig måde at se på, ros er en positiv vurdering af det sete.

"Hvor er det en flot tegning, du er super dygtig. Det er du altid"!

De børn, der refereres til i denne sammenhæng, er ofte ramt på både selvværd og selvtillid. Derfor er det omvendt vigtigt, at de gennem dette tema stimuleres til udvikling af et robust selvværd og en sikker selvtillid.

[Indsæt boks]

Opsummering af den emotionelle dialog

Den emotionelle dialog danner basis for hele barnets udvikling af kontakt-, tilknytnings- og tryghedsudvikling. Det er ikke et udtømmende billede af det samspil, der foregår mellem barn og omsorgsgiver, men mere et billede af de strukturer, der er forudsætningen for et udviklingsstøttende samspil. De fire samspilstemaer skal ikke ses som lineære strukturer, men som cirkulære strukturer, som alle er til stede, når der er god kontakt.

At mestre den emotionelle dialog stiller naturligvis krav til omsorgsgivers sensitivitet og evne til at indgå i følelsesmæssige relationer. Det er umuligt at give noget, man ikke har. Det forholder sig ofte på den måde, at de familier, mønsterbryderbørn kommer fra, er disse egenskaber mangelfulde og erstattet med kontrol eller ignorering.

[Boks slut]

Om den meningskabende og udvidende dialog

Gennem denne dialogform beriger og udvider omsorgsgiveren barnets oplevelse af omverdenen gennem medoplevelser. Det kræver, at omsorgsgiveren justerer sig til barnets opmærksomhedsinitiativer og hensigter. Herigennem får barnet på en meningsfuld og indlevende måde hjælp til fokusering, fastholdelse og fordybelse og omsorgsgiveren bliver medspiller i udforskningen af omverdenen.

5. Hjælp barnet med at fokusere dets opmærksomhed, så I får en fælles oplevelse af ting i omgivelserne

Hvordan skal tema 5 læses? Da der står "hjælp barnet med" – altså igen i bydeform – er der tale om en for omsorgsgiveren aktiv handling. Omsorgsgiveren skal fokusere i samme retning som barnet ved for eksempel at beskrive eller spørge uddybende ind til, hvad barnet ser.

"Det se svært ud, det du tegner, er det det"?

Det er vigtigt at justere sig til opmærksomhedsretningen, da omsorgsgiveren herigennem kan stimulere barnets sociale, sproglige og kognitive udvikling gennem medoplevelsen. Omvendt viser det sig ofte, hvis omsorgsgiveren forsøger at omdirigere barnets opmærksomhed i retning af eget opmærksomhedsfelt, at sammenhængen i aktiviteten bliver brudt og virker begrænsende for en sund kognitiv udvikling.

Det modsatte af fokusering er forvirring. De børn, som dette kapitel har i fokus, er ofte opvokset i miljøer, hvor de voksne er så trængte i eget liv, at de følgelig har svært ved at tage barnets perspektiv og derfor ofte supplerer til forvirringen.

6. Giv mening til barnets oplevelse af omverdenen ved at beskrive jeres fælles oplevelser og ved at vise følelser og entusiasme

Hvordan skal dette samspilstema læses? Det centrale er her, hvordan omsorgsgiveren hjælper med at generere mening til oplevelsen af omverdenen. Gennem fælles opmærksomhedsfokus og naturlig samtale om forskellige ting eller temaer, og ved at fremhæve, demonstrere eller benævne, formidler omsorgsgiveren mening. Det sker gennem en gensidig følelse af forståelse og fælles engagement i omverdenen. I samspilstema 3 var det den følelsesmæssige forholdemåde, der var fokus, her er det den meningsgivende forholdemåde, der er i fokus.

"Jeg vil prøve, om jeg kan tegne det samme som dig. Det bliver spændende"

I denne proces bliver barnet gennem sproget ledt ind i vores fælles meningsverden. Det er gennem denne meningsdannelse, at barnet inderliggør og internaliserer omverdenen. Skabelsen af mening indebærer dog altid et følelsesmæssigt engagement fra både barn og voksen. Det er her ordet "entusiasme" kommer ind. Entusiasme kommer oprindeligt fra oldgræsk af ordet "en-theos", som betyder "i Gud". I nutidig betydning er det en særlig energi mellem det oplevede og opleveren – en energi, der udløser meget mening (Tolle 2008)⁴.

Ofte er denne medoplevelse en mangeltilstand i de børns opvækst, som vi taler om i denne sammenhæng. Omvendt er det gennem andre voksnes engagement og entusiasme, at de selvsamme børn får hjælp til at bryde mønstre.

7. Uddyb og giv forklaringer, når du oplever noget sammen med barnet

⁴ Tolle, E: "En ny jord". Borgen

Det centrale er her, hvordan omsorgsgiveren kan udvikle og fremme barnets analyse- og refleksionsstrategier. I det sidste af de meningsskabende samspilstemaer er det omsorgsgiverens opgave at udvide og forklare barnets oplevelsesverden. Uddybningen kan ske gennem en sammenligning med andre tilsvarende oplevelser, gennem fortællinger, uddybende spørgsmål og ved at perspektivere sammen med barnet.

Hvor de to tidligere samspilstemaer i denne dialog er bundet til her og nu - situationen, omfatter dette samspilstema også fortid og fremtid. Måderne at uddybe og give forklaringer på er mangfoldige. Det vigtigste aspekt ved det syvende samspilstema er muligheden for at gå bag om den foreliggende situation og give forklaringer på hvorfor. Herigennem åbnes der op til hele det analytiske felt – at gå fra et "hvad?" til et "hvordan?" Det betyder, at barnet kan tilegne sig viden og begreber, der er fundamentet for udvikling af analytiske kompetencer, refleksion og selvrefleksion.

"Hvordan har de børn det, som du har tegnet. Har de det lige som dig"?

Samtidig er det også hovedsagelig gennem dette tema, at barnet internaliserer den omgivne kultur. Da der går bag om tingene, er der tale om en kolossal udvidelse af barnets opfattelsesfelt og erkendelsesverden. Den sproglige indgangsport til denne verden er to ord, det ene er "fordi", det andet er "hvis". Gennem de to ord åbnes der op til forklaringer og begrundelser. Barnet lærer at skelne mellem umiddelbarhed og baggrundsstrukturer. Mellem overflade og dybde!

Mange af de børn, der er artiklens sigte, bliver netop ikke i tilstrækkelig grad stimuleret kulturelt. Der kan være tale om decideret kulturel fattigdom. Det skaber følgelig problemer for barnet i mødet med omverdenen og det kulturelle fællesskab, hvis det ikke får internaliseret naturlig relevant viden og handlestrategier i forhold hertil. På samme vis kan der optræde mangler i udviklingen af viden og analytiske begreber i forhold til selvanalyse og selvrefleksion. Dette har som konsekvens, at barnet bliver mere omverdensstyret end indrestyret.

[Indsæt boks]

Opsummering af den meningsskabende og udvidende dialog

Hvor den emotionelle dialog var rettet mod kontakten og tilknytningen, er det i den meningsskabende og udvidende dialog særligt barnets relation til omgivelserne, der er i fokus. Gennem et ledet engagement hjælper omsorgsgiveren barnet med at knytte mening til oplevelserne i og med omverdenen. Denne dialog er vigtig for udviklingen af kognitive kompetencer, og som vi har set, for internaliseringen af den kulturelle verden. Ligesom barnet er medskaber i eget liv, er livet også medskaber i barnets liv.

[Boks slut]

Om den regulerende og grænsesættende dialog

8. Hjælp barnet med kontrollere sig selv ved at sætte grænser for det på en positiv måde – ved at vejlede det, vise det positive alternativer og ved at planlægge sammen

Hvordan skal dette samspilstema læses? Omdrejningspunktet er at hjælpe barnet til at kunne udvikle strategier og indre modeller for, hvordan det kan kontrollere sig selv. Det skal supplere til refleksion og til at skabe et overblik. Ligeledes skal det hjælpe til at skabe overblik over foreliggende situationer og se konsekvensen af handlinger.

Dette kan gøres på mangfoldige måder, men overordnet kan denne guidning ifølge Karsten Hundeide inddeles i tre kategorier: at planlægge trin for trin, gradueret støtte og situationsregulering.

Den første kategori retter sig mod situationen. Her skal omsorgsgiveren så at sige "klare feltet" ved at fjerne distraktioner og planlægge situationen sådan, at omsorgsgiveren er et skridt foran, så barnet skal "strække sig" for at nå det mål, der er i fælles fokus. Det kræver omvendt sensitivitet i forhold til barnets opmærksomhedsfokus, hensigter og almene kapacitet.

Den anden kategori retter sig mod måden, barnet understøttes på. Det er her vigtigt, at omsorgsgiveren ikke overtager kontrollen og derigennem fratager barnet initiativet og på sigt handlelysten og selvstændigheden. Hjælpen skal afstemmes efter barnets færdighedsniveau og opgavens sværhedsgrad gennem antydninger, demonstrationer, ledende og støttende kommentarer, så barnet oplever, at det selv mestrer opgaven.

Den tredje og sidste kategori retter sig mod at kontrollere situationen gennem faste rutiner. Børn styres ikke kun af sig selv eller omsorgsgiveren, men også af de situationer de befinder sig i og de rutiner, der gælder i disse situationer. Det er så omsorgsgiveren, der skal regulere disse situationer. Det er en vigtig side af udviklingen af tryghed, at det sker i faste daglige rutiner.

Gennem samspilstema 8 opøves selvkontrollen og overblikket over såvel den indre som den ydre verden. Ved at omsorgsgiveren viser, hvad der er tilladt og anbefalelsesværdigt, skaber det indre strukturer for ønsket adfærd.

Ud over at hjælpe barnet med selvkontrol omhandler temaet positiv grænsesætning, som også indeholder værdisætning, hvilket igen retter sig mod holdningsbearbejdning. Grænsesætning kan traditionelt inddeles i to forskellige former (egen opsætning):

Negativ grænsesætning	Positiv grænsesætning
- er at kontrollere uønsket adfærd gennem påpegning af fejl og mangler og forbud uden efterfølgende forklaringer	- er at rette barnets opmærksomhed mod den forulempedes oplevelse, herigennem ansøres barnets empatiske evner

<ul style="list-style-type: none"> - er at latterliggøre - er at udpege en sydebuk - er at ignorere <p>Det medfører ofte:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Angst og usikkerhed - Ensidig lydighed - Underkastelse - Knægtelse 	<ul style="list-style-type: none"> - er at skab betingelser for empatibetinget skyd - er at giv positive alternativer - er at være handlings- og holdningsbearbejdende ved at vise sine grænser, rammer og værdier - er at forhandle regler og antagelser - er at fortælle hvad man gerne vil have frem for hvad man ikke vil have <p>Dette medfører ofte:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Individualitet og socialitet - Indlevelse, sympati empati - demokratisk forholdemåde
--	--

Den gruppe af børn, som dette kapitel retter sig imod, er desværre ofte opdraget ud fra den negative grænsesætning. Forældrene gentager ofte ureflekteret deres egen opdragelse. Negativ grænsesætning retter sig altid bagud til, hvad barnet har gjort, og giver således ikke anvisninger på, hvad omsorgsgiveren ønsker fremadrettet. Som reaktion herpå udvikler barnet ofte trods og destruktiv adfærd med det til følge, at omsorgsgiveren oftest reagerer med negativ opmærksomhed. Hvis det er den overvejende opdragelsesstil, har det som konsekvens, at selvtilliden og selvværdet svækkes.

”Prøv at se her Jonas, du får lige et nyt stykke papir i stedet for du tegner på Signes tegning”. ”Det tror jeg ikke hun er så glad for!” ”Prøv lige at se over på Signes ansigt”!

Sker opdragelsen omvendt gennem positive grænsesætninger, udvikler barnet en respektfuld ansvarlighed og etisk forståelse i forhold til dets omverden og medmennesker.

[Indsæt boks]

Opsummerende om den regulerende og grænsesættende dialog

Det er vigtigt at være opmærksom på, at fokus her er på at hjælpe barnet med at regulere og grænsesætte for egen adfærd. Det er gennem denne proces, at barnet udvikler indre strukturer til at udvikle selvkontrol, som er forudsætningen for, at det kan handle målrettet og udvikle de færdigheder, som kræves for at kunne tilpasse sig omgivelserne. Det er vigtigt, at barnet udvikler gode evner for samklang som betyder, at man gør det, der fra omverdenen er forventet af personen i situationen.

[Boks slut]

Om de syv sensitiverings- og bevidstgørelsesprincipper

I det foregående har vi beskæftiget os med samspillet mellem et barn og en voksen. I det følgende ændres fokus fra barn-voksen-relationen til relationen mellem to kollegaer, hvor den ene guider den anden gennem redefinitionen af barnet.

Det vigtigste for et godt og udviklingsstøttende samspil er de otte samspilstemaer. Det har dog vist sig, at det ikke nødvendigvis er så let en sag for en kollega at skulle redefinere et barn, vedkommende har det svært med, og derigennem skabe grundlag for at forbedre samspilskvaliteten. Det er naturligvis vanskeligt, fordi kollegaen i forvejen har svært ved at se de positive sider hos barnet og i det hele taget at afstemme sig i forhold hertil. Dette sammenholdt med den manglende bevidsthed om, hvad der skal til for at skabe ændringer. Derfor er der i ICDP-programmet indeholdt en fremgangsmåde i forhold til at kunne sensitivere og bevidstgøre en kollega.

De tre dialoger og otte samspilstemaer repræsenterer en metode, hvor metode skal forstås som – en måde at gøre det på. De skal ses som en konkret struktur for udviklingsstøttende samspil. De syv sensitiverings- og bevidstgørelsesprincipper skal ses som en proces over tid, hvor denne metode internaliseres. De syv principper er følgende:

- 1.) at etablere et nært og tillidsfuldt forhold til kollegaen
- 2.) at fremme et positivt og udviklingsfremmende billede og opfattelse af barnet
- 3.) at aktivere kollegaen i forhold til de otte samspilstemaer
- 4.) at påpege og positivt bekræfte de positive sider ved de færdigheder som kollegaen allerede besidder
- 5.) at verbalisere og lede bevidstgørelsen af kollegaen
- 6.) at dele erfaringer i grupper
- 7.) at udvikle en personliggjort og indlevende formidlingsform

Vores opgave i forhold til en vejledning er ikke at give instruktioner om, hvordan kollegaen skal forholde sig i forskellige situationer, men at hjælpe til, at kollegaen får tillid til egne evner og erfaringer i forhold til at støtte og udvikle barnet.

Søren Kierkegaard har formuleret det smukt i den meget kendte passage fra Enten-Eller (Kierkegaard 1982):

”Men al sand hjælp begynder med en ydmygelse. Hjælperen må først ydmyge sig under den, han vil hjælpe og derved forstå, at det at hjælpe ikke er at herske, men at tjene, at det at hjælpe ikke

er at være den herskesygeste, men den tålmodigste, at det at hjælpe er villighed til ind til videre at finde sig i at have uret og ikke forstå, hvad den anden forstår".⁵

Kollegaen skal ligeledes gennem denne proces udvikle en positiv empatisk og engageret holdning. Dette gøres ikke gennem velmente råd og vink, men gennem, hvad Kierkegaard kalder indirekte meddelelser, hvor omsorgsgiveren hjælpes til at udfolde egne udviklingsstøttende samspilspotentialer. Denne proces skal illustreres i det følgende ved at udbrede de syv principper.

1.) Etableringen af et positivt og tillidsfuldt kontaktforhold

Det er en grundforudsætning for, at der kan ske en konstruktiv og fremadrettet kommunikation omkring barnet, at der hersker en positiv og tillidsfuld kontakt mellem os og kollegaen. Vi skal sørge for et åbent og fordomsfrit samtalerum, hvor kollegaen frit kan udtrykke og nuancere sine oplevelser af situationen.

Dette rum skabes naturligvis gennem brug af de beskrevne otte samspilstemaer, ofte med de fire første som de centrale i begyndelsen, og senere når selve redefinitionen bringes i spil gennem de meningsskabende og udvidende samspilstemaer.

I dette sensitivering- og bevidstgørelsesprincip skal der udvikles en tillidsfuld alliance og samtidig sikre, at kollegaen på en meget konkret måde indføres i, hvad der forventes i og af forløbet. De steder, hvor der arbejdes seriøst og professionelt med ICDP, udformes der en formel samarbejdskontrakt med en forventningsafstemning. Det mest centrale i en sådan kontrakt er, at kollegaen skriftlig formulerer, hvad han eller hun gerne vil have hjælp til. Et eksempel kunne være: "Det er meget omsorgsfuldt, at du gerne vil have redefineret dit samspil med Andreas. Jeg vil gøre hvad jeg kan for at hjælpe dig. Jeg er enig med dig i, at han har brug meget støtte. Lad os udfærdige en konkret problemformulering, vi kan arbejde ud fra"!

Her blev kontakten og kontrakten formaliseret og konkretiseret. Nu skal redefinitionen konkretiseres!

2.) At fremme en positiv opfattelse af barnet

Vi har tidligere været inde på, at netop redefinition det væsentligste og mest vitale begreb i hele ICDP-programmet. I dette sensitiverings- og bevidstgørelsesprincip skal der derfor arbejdes meget struktureret og konkret med denne redefinition. Hundeide opererer med overordnet tre delområder i forhold til at fremme en mere positiv definition af barnet:

*** Positive benævnelser af barnet:** Det vil sige, at vi hjælper kollegaen med at påpege positive træk hos barnet. Her er det meget anvendeligt at basere denne positive benævnelse på en videoptagelse af kollegaen i samspil med barnet. Et eksempel kunne være: "Prøv at se der,

⁵ Kierkegaard, S: (1982): Enten – Eller. Samlede værker, bind 2. Gyldendal

hvordan han søger din øjenkontakt. Det er rigtigt, det ikke er ofte han gør det, men her kan vi se, at han gør det”.

***Redefinering:** Det vil sige, at vi påpeger den positive pol i en negativ beskrivelse. For eksempel ved at reformulere en beskrivelse af barnet som værende ”grænsesøgende” til at være ”kontaktsøgende”. Eksempelvis: ”Det, du kalder irriterende og grænsesøgende, kan det reformuleres, når du ser, hvor appellerende han ser på dig”?

***Reaktivering af tidligere positive forhold:** Det vil sige, at vi hjælper med at reaktiverer tidligere positive oplevelser mellem barnet og kollegaen. For eksempel: ”Du fortalte, at I havde en god kontakt i går. Prøv at beskrive, hvad der skete”!

Alle tre tiltag peger i samme retning, nemlig at fremme empatiudviklingen, sensitiviteten og bevidstgørelsen hos kollegaen ved at tydeliggøre barnets positive intentioner.

Efter redefinitionen er blevet konkretiseret, skal kollegaens oplevelser konkretiseres!

3.) Aktivering af omsorgsgiver i forhold til de otte samspilstemaer

Vi bringer her kollegaens oplevelser i spil. Hvor det foregående princip var at redefinere barnet, handler dette princip om at reaktivere omsorgsgiverens udviklingsstøttende samspilspotentialer. Dette sker gennem et femleddet forløb:

***Observationsopgaver i forhold til barnet:** Hvor det før var os, der udpegede de positive træk hos barnet, er det nu udelukkende kollegaen, der skal udforske og opdage egenskaber hos barnet. Gennem denne udforskningsproces opdager kollegaen ofte nye og uerkendte sider hos barnet og kommer i kontakt med egne empatiske holdninger. Vi kan understøtte denne proces ved at spørge uddybende ind. Eksempelvis: ”Hvad rører det i dig, når Andreas smiler så sødt?”

***Afprøvning af de otte samspilstemaer for godt samspil:** Under dette punkt skal vi ved hjælp af de otte samspilstemaer spørge uddybende ind til, hvordan barnet reagerer, når kollegaen praktiserer de enkelte samspilstemaer. Eksempelvis: ”Hvordan reagerer Andreas, når du møder ham med et glad ansigt? Når du justerer dig? Spørger uddybende ind? Roser og anerkender ham? Fokuserer Andreas’ opmærksomhed? Tillægger Andreas’ oplevelse mening? Uddyber og forklarer Andreas’ oplevelser? Gradvis støtter Andreas’ initiativer og udspil?” Det er min erfaring, at netop denne øvelse er meget anvendelig som sensitivering- og bevidstgørelsesredskab. Her bliver det meget tydeligt, hvor stor kollegaens indflydelse har på barnets udvikling og trivsel.

***Eksemplificering:** vi skal her opfordre til, at kollegaen selv finder eksempler og episoder frem fra tidligere samspil med barnet for at vække erindringer om gode samspil.

***Selvevaluering af egen samspilspraksis med barnet med udgangspunkt i samspilstemaerne:** Hvor de ovenstående fordringer var at identificere de otte samspilstemaer i eget samspil, er det nu at vurdere og evaluere, i hvilken udstrækning kollegaen selv udfører de otte samspilstemaer.

Her er der mulighed for at se om temaerne praktiseres i tilstrækkelig grad – ikke kun måden, men også mængden.

”Hvor ofte oplever du en kontakt som den i går?”

***Lave ”manual” med materialer og historier om eget barn:** Det er anbefalelsesværdigt at kollegaen samler en ”manual” i forskellige materialer for at danne en samlet og konkret fortælling om barnet og den fælles udviklingsproces. Det er opløftende, sensitiverende og bevidstgørende at se sin egen fremgang.

Som det er fremgået af det ovenstående, er der udviklet omfattende materiale til observation og afprøvelse. Alle har de til formål at supplere til sensitivering- og bevidsthedsudviklingen. Som det er vist, er der i dette princip tale om en dobbeltrettet proces, hvor barnet i alle dets facetter gøres tydeligere, og kollegaens bevidsthed om egne udviklingsstøttende samspilspotentialer tydeliggøres og sensitiveres.

Også disse processers tydelighed skærpes i væsentlig grad, hvis der anvendes videooptagelser som basismateriale for de forskellige øvelser.

Efter en konkretisering af kollegaens egne oplevelser af barnet, er det nu på en konkret måde at påpege kollegaens nuværende og faktiske samspilspraksis.

4.) Påpegning af positive træk ved kollegaens nuværende praksis

Som formuleringen af princippet selv indikerer, drejer det sig her om, at vi der vejleder påpeger og tydeliggør kollegaens egen udviklingsstøttende praksis. For ikke at give indtryk af uopnåelighed er det vigtigt, at vejledningen lægges i direkte forlængelse af den vejledtes egen praksis. For dog at undgå, at det ikke bliver til en utilsigtet smiger, er det en god ide at begrunde den positive adfærd gennem barnet. Herigennem opnås ofte en yderligere empatiudvikling. Det er vigtigt med en sådan positiv påpegning, da kollegaens oplevelse af egne samspilskompetencer i forhold til det valgte barn, måske ikke er så robust. Eksempelvis: ”Prøv at se, hvad det gør ved Andreas, når du fanger hans øjenkontakt”!

I de foranstående principper er det i hovedsagen sensitiveringen, der har været i fokus. Nu skal vi på en konkret måde lede bevidstgørelsen!

5.) Verbaliseret og ledet bevidstgørelse

Det er vigtigt i forhold til enhver form for erkendelse og bevidstgørelse, at forholdene benævnes og verbaliseres. Derfor er det essentielt, at vi hjælper med at udvide ordforrådet omkring barnet og samspillet. På samme måde som tidligere, er det her magtpåliggende ikke at være belærende og instruktiv, men understøttende gennem en proces, hvor det er kollegaen selv, der formulerer sin indsigt. Påduttet han eller hun i for høj grad vores indsigt, fører det let til fremmedgørelse og manglende lyst til at tage ansvar. Det er også i denne bevidstgørelsesproces meget oplagt at

afprøve og udforske gennem de otte samspilstemaer. For eksempel: "Prøv at formulere, hvordan du ser Andreas, efter jeg har vist dig, hvordan han ser på dig"!

En ny erhvervet sensitivitet og bevidsthed styrkes altid gennem dialog med andre i samme situation!

6.) Dele erfaringer i grupper

Det udvikler ofte oplevelsen af ligeværdighed og engagement at være blandt kollegaer i samme situation som én selv. Derfor er det en god ide at etablere samtalegrupper. Det er det sensitivering- og bevidstgørelsesprincip syv omhandler. Her er det vores opgave at etablere og være tovholder for en mindre gruppe af professionelle kollegaer, der har relation til et bestemt barn. Rollen er også her at være sensitivator og ikke instruktør, da det er centralt for metoden, at deltagerne udveksler konkrete erfaringer og problemer, som de oplever i hverdagen. Altså konkret at styrke dem i oplevelsen af, at de har en aktiv rolle at spille i forhold til at forbedre et barns hverdag og udviklingsmuligheder.

7.) Personliggjort og indlevende formidlingsform

Mange pædagoger og lærere lære gennem uddannelsen en professionel distance til deres børn og elever, som ofte forveksles med et analytisk overblik. Omvendt ved vi, at en personlig historie har meget mere energi i sig end kølige forklaringer. Derfor er det vigtigt, at vi tilstræber en personlig og indlevende formidlingsform, når vi skal fremme medfølelse og sensitivitet. Det er oplagt at bruge eksempler fra eget liv til demonstration af ønsket adfærd eller indsigter. En anden oplagt vej er at illustrere gennem barnet. For eksempel: "Jeg er selv blevet positivt overrasket over Andreas' måde at kontakte dig"!

"Jo mere du kan formulere et princip eller begreb i form af konkrete oplevede historier, desto større interesse vækker det. Forklaringer med udgangspunkt i barnets oplevelser og følelser legitimerer, at dette er et vigtigt tema også for omsorgsgiver". (Hundeide 2007)⁶

Afslutning

Programmet er tænkt enkelt og praksisnært og har som målsætning at understøtte og fremme psykosociale omsorgskompetencer hos personer, der har ansvaret for omsorgen med børn og unge. Det er ikke tænkt "klientcentreret", mere som et generelt udviklingsprogram. Dog kan det anvendes både forebyggende og behandlende. I det hele taget håber jeg at ovenstående fremstillingen har efterladt indtrykket af, at ICDP Programmet er rigt facetteret med anvendelsesmuligheder i mange forskellige pædagogiske regier. Ligeledes håber jeg, at det fremgår, at det på det bestemteste er brugbart i forhold til mønsterbryderproblematikker.

Litteratur

⁶ Hundeide, Karsten: (2007) *Innføring i ICDP Programmet*

Buber, M. (1923): *Jeg og du*. Hans Reitzels Forlag.

Fonagy, P. (red.) (2007): *Affektregulering, mentalisering og selvets udvikling*. Akademisk Forlag.

Hundeide, K. (2007): *Innføring i ICDP Programmet*. International Child Development Programme

Hundeide, K. (2004): *Relationsarbejde i institution og skole*. Dafolo.

Kierkegaard, S. (1982): *Enten – Eller*. Samlede værker, bind 2. Gyldendal.

Tolle, E. (2008): *En ny jord*. Borgen.